

VERKLARING KENNISNEMING REGELS M.B.T. PLAGIAAT

Fraude en plagiaat

Wetenschappelijke integriteit vormt de basis van het academisch bedrijf. De Universiteit Utrecht vat iedere vorm van wetenschappelijke misleiding daarom op als een zeer ernstig vergrijp. De Universiteit Utrecht verwacht dat elke student de normen en waarden inzake wetenschappelijke integriteit kent en in acht neemt.

De belangrijkste vormen van misleiding die deze integriteit aantasten zijn fraude en plagiaat. Plagiaat is het overnemen van andermans werk zonder behoorlijke verwijzing en is een vorm van fraude. Hieronder volgt nadere uitleg wat er onder fraude en plagiaat wordt verstaan en een aantal concrete voorbeelden daarvan. Let wel: dit is geen uitputtende lijst!

Bij constatering van fraude of plagiaat kan de examencommissie van de opleiding sancties opleggen. De sterkste sanctie die de examencommissie kan opleggen is het indienen van een verzoek aan het College van Bestuur om een student van de opleiding te laten verwijderen.

Plagiaat

Plagiaat is het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk. Je moet altijd nauwkeurig aangeven aan wie ideeën en inzichten zijn ontleend, en voortdurend bedacht zijn op het verschil tussen citeren, parafraseren en plagiëren. Niet alleen bij het gebruik van gedrukte bronnen, maar zeker ook bij het gebruik van informatie die van het internet wordt gehaald, dien je zorgvuldig te werk te gaan bij het vermelden van de informatiebronnen.

De volgende zaken worden in elk geval als plagiaat aangemerkt:

- het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het opnemen van een vertaling van bovengenoemde teksten zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het parafraseren van bovengenoemde teksten zonder (deugdelijke) verwijzing: parafrasen moeten als zodanig gemarkeerd zijn (door de tekst uitdrukkelijk te verbinden met de oorspronkelijke auteur in tekst of noot), zodat niet de indruk wordt gewekt dat het gaat om eigen gedachtengoed van de student;
- het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk;
- het zonder bronvermelding opnieuw inleveren van eerder door de student gemaakt eigen werk en dit laten doorgaan voor in het kader van de cursus vervaardigd oorspronkelijk werk, tenzij dit in de cursus of door de docent uitdrukkelijk is toegestaan;
- het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplichtig aan plagiaat;
- ook wanneer in een gezamenlijk werkstuk door een van de auteurs plagiaat wordt gepleegd, zijn de andere auteurs medeplichtig aan plagiaat, indien zij hadden kunnen of moeten weten dat de ander plagiaat pleegde;
- het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die al dan niet tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

De plagiaatregels gelden ook voor concepten van papers of (hoofdstukken van) scripties die voor feedback aan een docent worden toegezonden, voorzover de mogelijkheid voor het insturen van concepten en het krijgen van feedback in de cursushandleiding of scriptieregeling is vermeld.

Universiteit Utrecht

In de Onderwijs- en Examenregeling (artikel 5.15) is vastgelegd wat de formele gang van zaken is als er een vermoeden van fraude/plagiaat is, en welke sancties er opgelegd kunnen worden.

Onwetendheid is geen excuus. Je bent verantwoordelijk voor je eigen gedrag. De Universiteit Utrecht gaat ervan uit dat je weet wat fraude en plagiaat zijn. Van haar kant zorgt de Universiteit Utrecht ervoor dat je zo vroeg mogelijk in je opleiding de principes van wetenschapsbeoefening bijgebracht krijgt en op de hoogte wordt gebracht van wat de instelling als fraude en plagiaat beschouwt, zodat je weet aan welke normen je je moeten houden.

Hierbij verklaar ik bovenstaande tekst gelezen en begrepen te hebben.
Naam: Anne Simone Mouton
Studentnummer: 3870057
Datum en handtekening: 09-07-2016

Dit formulier lever je bij je begeleider in als je start met je bacheloreindwerkstuk of je master scriptie.

Het niet indienen of ondertekenen van het formulier betekent overigens niet dat er geen sancties kunnen worden genomen als blijkt dat er sprake is van plagiaat in het werkstuk.

**Verhoudingen tussen Nederlanders en de inlandse bevolking
van Nederlands-Indië in kinder- en jeugdliteratuur**

Kinder- en jeugdliteratuur en het geschiedenisonderwijs

A.S. Mouton

3870057

BA Scriptie Literatuurwetenschappen

Universiteit Utrecht

Begeleid door: Dr. D. Wiese

09-07-2016

Samenvatting

Literatuur is een belangrijk onderdeel van het vak Nederlands, maar het zou ook een grote bijdrage kunnen leveren aan het geschiedenisonderwijs door onderwerpen, zoals de standpunten van gekoloniseerde bevolkingsgroepen, te bespreken die niet aan bod kunnen komen tijdens de lessen of door meer achtergrondinformatie te verschaffen. Boeken over Nederlands-Indië zouden bijvoorbeeld een bijdrage kunnen leveren aan het geschiedenisonderwijs. Dit is een erg complexe periode in de Nederlandse geschiedenis en extra uitleg over de relaties tussen de Nederlanders en de inlandse bevolking van Nederlands-Indië kan leerlingen helpen de oorzaak van de conflicten beter te begrijpen. Door zes kind- en jeugdboeken over Nederlands-Indië te analyseren en te kijken of ze de relatie tussen deze twee groepen accuraat beschrijven wordt vastgesteld of ze een bijdrage kunnen leveren aan het geschiedenisonderwijs.

Inhoud

Inleiding.....	6
1. Kinder- en jeugdliteratuur	9
1.1 Educatie in kinder- en jeugdliteratuur	10
1.2 Moraliteit in kinder- en jeugdliteratuur.....	10
1.3 Kinder- en jeugdliteratuur en opvoeding.....	11
1.4 Zelfcensuur in kinder- en jeugdliteratuur	12
1.5 Lagen in kinder- en jeugdliteratuur	13
2. Historische fictie en het culturele geheugen	13
2.1 Collectieve herinneringen	13
2.2 Historische fictie.....	15
2.3 Opzet van historische fictie.....	15
2.4 Historische fictie en geschiedenis.....	16
2.5 Historische kinder- en jeugdboeken	16
3. Verhoudingen tussen Nederlanders en de inlandse bevolking in Nederlandse kinder- en jeugdboeken	17
3.1 Historische achtergrond en samenvatting.....	18
3.2 Discriminatie	22
3.3 De relatie tussen bedienden en bazen	27
3.4 Vriendschappen	30
4. Conclusie	32
5. Bronnen.....	39

Inleiding

Het literatuuronderwijs is al jaren een vast onderdeel in het schoolprogramma. Bij alle moderne taalvakken, waarvan Nederlands en Engels verplicht zijn voor alle leerlingen, wordt er tijd aan besteed (Nicolaas 9). Hoewel het goed is dat er op scholen aandacht wordt besteed aan literatuur, zorgt het feit dat ze onderdeel zijn van de taalvakken voor een focus op de literaire kenmerken van een tekst. De leerlingen leren verschillende soorten fictie te herkennen en hun kenmerken aan te geven, de motivaties van de personages toe te lichten en hoe ze een goede, persoonlijke reactie op het werk kunnen formuleren (Nicolaas 9). Er is echter nog veel meer mogelijk met literatuur in het onderwijs. Het kan een bijdrage leveren aan andere vakken, zoals het vak geschiedenis.

In het vak geschiedenis moeten veel gebeurtenissen onderwezen worden in een relatief korte periode. Onderwijzers hebben slechts een paar jaar om hun leerlingen te onderwijzen over de hele wereldgeschiedenis. Ze houden zich hierbij aan de onderdelen die zijn vastgesteld door het ministerie van onderwijs (entoen.nu, “De canon en het vak geschiedenis”). De overheid bepaalt dus wat kinderen moeten leren, maar dat kan tot problemen leiden wanneer er dingen zijn gebeurd die de overheid liever wil ontkennen. Een voorbeeld hiervan is de politionele acties in Nederlands-Indië. Pas in 2013 werd officieel excuses aangeboden aan de weduwen uit Rawadgede, een dorp in Indonesië waarvan de mannelijke bevolking werd vermoord door Nederlandse troepen tijdens de politionele acties, voor misdaden die waren begaan in 1947 (NOS, “Relatie Nederland-Indonesië blijft moeizaam”). Dit betekent dat de overheid bijna 50 jaar lang ontkende dat het toentertijd grote fouten heeft gemaakt. Aangezien de overheid de inhoud van het geschiedenisonderwijs bepaalt is het hierdoor mogelijk dat sommige gebeurtenissen niet de aandacht krijgen die ze verdienen als de overheid niet officieel heeft toegegeven dat ze gebeurd zijn.

Literatuur kan hierbij een uitkomst bieden. In tegenstelling tot schoolboeken wordt fictie niet geleid door richtlijnen van de overheid en kan dus gebeurtenissen beschrijven die niet uitgebreid aan bod komen tijdens de geschiedenislessen. Het is natuurlijk dan wel belangrijk dat de boeken een accurate weergave bieden van de periode waarin het verhaal zich afspeelt.

In deze scriptie zal ik mijn aandacht vestigen op een roerige periode in de Nederlandse geschiedenis, namelijk de kolonisatie van Nederlands-Indië en de onafhankelijkheidsoorlog die daar een einde aan maakte en de manier waarop die periode wordt gerepresenteerd in kinder- en jeugdboeken. Dit zijn boeken die kinderen gelezen kunnen hebben in de laatste jaren van de basisschool en de eerste jaren van de middelbare school. In deze jaren hebben de kinderen onderwijs gekregen over Nederlands-Indië (entoen.nu, “De canon van het vak geschiedenis”). Mijn stelling zal zijn: Nederlandse kinder- en jeugdboeken over Nederlands-Indië kunnen een goede bijdrage leveren aan het geschiedenisonderwijs, omdat ze extra informatie kunnen verschaffen over onderwerpen die niet uitgebreid aan bod kunnen komen tijdens de reguliere lessen.

Om te bepalen of de boeken een goede bijdrage kunnen leveren aan het onderwijs moet eerst bepaald worden of de boeken een goede weergave geven van Nederlands-Indië. In deze scriptie zal ik mij richten op de factor die volgens mij het meest kan bijdragen aan het geschiedenisonderwijs. Deze factor is de weergave van de verhouding tussen Nederlanders en de inlandse bevolking van Nederlands-Indië. Ik heb deze keuze gemaakt omdat de relatie tussen kolonistoren en gekolonialiseerde mensen gaat over de persoonlijke kant van de geschiedenis in plaats van de kant die zich meer richt op harde feiten. Als de menselijke kant goed wordt weergegeven kunnen zich kinderen een beter beeld vormen van zaken zoals systematisch racisme waardoor ze ook beter zullen begrijpen waarom de inlandse bevolking uiteindelijk in verzet kwam.

Er zullen drie soorten verhoudingen aan bod komen; discriminatie en racisme, vriendschap, en de verhouding tussen bedienden en bazen. Deze verhoudingen komen in alle boeken voor en zijn ook verhoudingen die complex zijn gezien het verschil in stand dat er was tussen de Nederlanders en inlandse bevolking in die periode.

Daarnaast zijn deze verhoudingen belangrijk in de context van Oriëntalisme. Voor een lange periode zagen Europeanen zichzelf als superieur aan de inwoners van het Oriënt (Saïd 1871). Tegenwoordig is er juist meer aandacht voor gelijkheid en dus ontstaat er tweestrijd tussen het aan de ene kant weergeven van het oriëntalistische gedachtegoed en het overbrengen van onze moderne normen en waarden, die racisme afkeuren.

Aangezien er gedacht werd dat Europeanen beter waren, is het ook belangrijk dat er gekeken wordt hoe het racisme dat daar uit voortkwam wordt weergegeven in de boeken en of er in sommige gevallen het oriëntalistische gedachtegoed juist wordt weggelaten. Ook vriendschap is een belangrijk punt, want als de een zich superieur voelt aan de ander is het moeilijk om van een ware vriendschap te spreken. Opnieuw is de vraag of dit verschil in status beschreven wordt in de boeken die besproken zullen worden in deze scriptie of dat het wordt weggelaten. Tot slot is de relatie tussen bazen en bedienden belangrijk. De oriëntalistische Europeaan zag zijn inlandse bedienden als minderwaardig en had weinig redenen om hen met veel respect te behandelen. Ook hier moet er dus gekeken worden of het superioriteitsgevoel van de bazen naar voren komt of dat ze juist als erg vriendelijk worden beschreven.

Voor deze scriptie heb ik zes kinder- en jeugdboeken uitgekozen. Deze boeken worden gelezen door kinderen tussen de 12 en 15 jaar. Op deze leeftijd hebben de kinderen via de geschiedenislessen op school al iets geleerd hebben over Nederlands-Indië (entoen.nu “De canon en het vak geschiedenis”). Er zijn niet veel boeken voor deze leeftijdscategorie

over Nederlands-Indië geschreven. Ik heb boeken gekozen die eenvoudig te verkrijgen waren bij Nederlandse bibliotheken, omdat dit een indicatie is dat de boeken nog worden gelezen, zelfs wanneer ze niet meer verkrijgbaar zijn bij de grotere boekhandels. Deze boeken zijn: *De scheepjongens van Bontekoe*, *Oeroeg*, *De kampong van Ma Muriah*, *Vlucht door het oerwoud*, *De Indische vlieger* en *De vergeten strijd*. *De scheepjongens van Bontekoe* en *Oeroeg* zijn de populairste boeken en zijn vele malen herdrukt. De meeste recente versie van *De scheepjongens* is de 34ste druk. *Oeroeg* is inmiddels in zijn 53ste.

Er zijn geen vaste leeslijsten voor scholen, dus het is lastig vast te stellen of deze boeken al worden gebruikt voor het onderwijs. Sommige scholieren zetten hun boekverslagen online. Afgezien boekverslagen over *De kampong van Ma Muriah* zijn er boekverslagen van de boeken die ik ga bespreken te vinden op websites als “scholieren.com”. Ze worden dus gelezen voor het vak Nederlands, maar online boekverslagen zijn een te beperkt medium om daadwerkelijk vast te kunnen stellen in welke mate de boeken worden gebruikt voor onderwijs.

Voor een analyse van de boeken kan worden gemaakt is het belangrijk om eerst te kijken wat kinderen kunnen leren van fictie en of dat ook wel echt gebeurt. Vervolgens moet worden vastgesteld wat de kenmerken zijn van historische fictie en hoe dat verschilt van geschiedschrijving. Dit sluit ook aan bij het concept van herinnering en censuur en de rol die fictie daarin kan hebben. Daarna zal ik de boeken analyseren.

1. Kinder- en jeugdliteratuur

Kinder- en jeugdliteratuur verschilt op een aantal gebieden van volwassenenliteratuur. Om een goede analyse te maken van de boeken moeten deze verschillen eerst worden aangeduid. Een aantal van de belangrijkste punten zijn het educatieve element, dat duidelijker aanwezig

is in kinder- en jeugdliteratuur dan in volwassenenliteratuur, en de vraag of kinderen leren van de boeken die ze lezen.

Literatuur voor kinderen heeft een andere functie dan volwassenenliteratuur. Volwassenen kunnen natuurlijk iets leren van de literatuur die ze lezen, maar het is niet de hoofdtaak van de literatuur zoals dat wel vaak het geval is bij kinder- en jeugdliteratuur. Hoewel er de afgelopen jaren steeds meer ruimte is gekomen voor artistieke en literaire kenmerken in kinder- en jeugdliteratuur, is de educatieve factor nog steeds aanwezig (Dasberg 6).

1.1 Educatie in kinder- en jeugdliteratuur

Voor een aantal schrijvers staat het educatieve element nog steeds voorop. In het voorwoord van *De Vergeten strijd* legt Bert Wiersema uitgebreid uit wat hij wilde bereiken met dit boek en wat hij hoopt dat zijn lezers ervan leren. Zo zegt hij

[i]s het maar niet het beste dat de vergeten strijd ook daadwerkelijk vergeten wordt? Maar daarmee zouden we geen recht doen aan hen die deze strijd meegemaakt hebben. De strijd in Indië is een stukje van onze vaderlandse geschiedenis. Een stukje gezamenlijk beleefde geschiedenis is iets wat een volk tot een volk maakt. (Wiersema 7)

Hij wil met zijn boek kinderen iets leren over de Nederlandse geschiedenis en indirect dus over wat het betekent om Nederlander te zijn. Dit boek is niet geschreven om kinderen alleen te vermaken. Het moet ze ook onderwijzen.

1.2 Moraliteit in kinder- en jeugdliteratuur

In kinder- en jeugdliteratuur worden goede en slechte elementen vaak duidelijk benoemd. Er wordt verwacht dat kinderen iets leren over moraliteit en cultuur van de boeken die ze lezen

en dus moet het voor hen duidelijk zijn wat voor gedrag goed of juist slecht wordt geacht volgens de normen van hun cultuur. Wanneer een geliefd personage een misdaad pleegt moet dat veroordeeld worden, want anders kunnen kinderen denken dat de misdaad niet zo erg is. Het geliefde personage is immers een held en wat hij doet moet dus goed zijn (Dasberg 83). Dit betekent niet dat er geen grijze gebieden voorkomen, maar dat het voor het kind duidelijk moet zijn welke acties goed zijn en welke slecht. Het weglaten van geweld is daar slechts een onderdeel van. Geweld zou kinderen bang kunnen maken of ze het idee geven dat het een goede oplossing is voor conflicten (Dasberg 83). Schrijvers van boeken die gaan over historische gebeurtenissen kunnen soms tegen het probleem aanlopen dat een historische held waar ze over schrijven ook misdaden heeft begaan, bijvoorbeeld door overmatig veel geweld te gebruiken tijdens een oorlog. Door dat geweld weg te laten of af te zwakken wordt dan voorkomen dat kinderen dit als goed gedrag gaan zien.

Ook kunnen boeken kinderen leren om te gaan met persoonlijke uitdagingen en kan het ze helpen bewust te worden van sociale aangelegenheden (Johnson 54). Daarnaast heeft literatuur de potentie om kinderen kritisch te laten nadenken over de wereld waarin ze leven en kan het een positieve invloed hebben op hun verbeelding (Corapi 36). Door te lezen oefenen kinderen al deze vaardigheden en leren ze over de wereld buiten hun directe omgeving.

1.3 Kinder- en jeugdliteratuur en opvoeding

Over de daadwerkelijke invloed van kinder- en jeugdliteratuur op kinderen is nog veel discussie. Dasberg zegt hierover: "Het boek heeft nooit het monopolie in de opvoeding, het is hoogstens mede-opvoeder, het is hoogstens één van de pedagogische milieus" (75). Wanneer in een boek een misdaad niet wordt veroordeeld kan een kind nog steeds begrijpen dat dit

gedrag verkeerd is, wanneer haar omgeving laat zien dat zo'n misdaad niet goedgekeurd wordt. Mark West vindt dat de invloed van literatuur overdreven wordt.

They believe, or at least profess to believe, that books are such a major influence in the formation of children's values and attitudes that adults need to monitor nearly every word that children read. (5)

Volgens hem is het overbodig dat elk woord gecontroleerd wordt. Er is veel meer voor nodig dan het lezen van een boek om het hele denken van een kind om te gooien. Toch sluit West niet uit dat een boek invloed kan hebben, maar hij vindt dat het niet het enige element is dat invloed kan hebben op de opvoeding van een kind.

1.4 Zelfcensuur in kinder- en jeugdliteratuur

Aangezien kinderen iets kunnen leren van de boeken die ze lezen is het niet zo vreemd dat een aantal schrijvers kiest om zelfcensuur toe te passen. Zoals het eerder genoemde voorbeeld over geweld al laat zien, zijn er onderwerpen die worden beschouwd als ongeschikt voor kinderen. Schrijvers kunnen hier op verschillende manieren mee omgaan. Zo kunnen ze deze onderwerpen helemaal weglaten. Wiersema geeft hier een goed voorbeeld van wanneer hij in zijn inleiding van *De vergeten strijd* zegt: "Verder vind ik dit boek niet geschikt voor al te jeugdige lezers [...] De ergste dingen die ik gehoord heb [over de politionele acties][...] had ik er trouwens al niet in gezet" (Wiersema 8). Hij geeft toe doelbewust de ergste dingen van de politionele acties weggelaten te hebben in een poging het geschikt te maken voor de jeugd. Hoewel dit een erg nobel doel is kan het als gevolg hebben dat kinderen een aangepast beeld krijgen van de geschiedenis.

1.5 Lagen in kinder- en jeugdliteratuur

Naast zelfcensuur toe te passen kan een schrijver meerdere lagen aan brengen in het verhaal. Hierbij worden sommige gebeurtenissen meer naar de achtergrond geplaatst, maar zijn ze wel aanwezig. “Thus a more experienced implied reader is positioned to gain a fuller understanding of the historical narrative, while implied readers unable to bear the more complete revelation remain sheltered by the novels’ focus on the more optimistic story” (Barker 175). Onschuldigere lezers zullen zich niet bewust zijn van de meerdere lagen en kijken alleen naar de bovenste laag. Meer ervaren lezers zullen de tweede laag wel herkennen en zijn zich bewust van de situaties die alleen worden geïmpliceerd. Op deze manier kan een schrijver wel gewelddadige situaties introduceren, maar voorkomt hij dat hij zijn lezers confronteert met zaken, zoals martelingen, seksueel geweld en brute moorden, waar ze nog te jong voor zijn.

2. Historische fictie en het culturele geheugen

Historische fictie is een onderdeel van het culturele geheugen. Het culturele geheugen is het behouden van herinneringen via culturele uitingen. Literatuur is slechts een van de manieren waarop dit culturele geheugen in stand wordt gehouden. Herinneringen kunnen beïnvloed worden door het culturele geheugen. Er zijn verschillende soorten herinneringen, zoals persoonlijke en collectieve herinneringen. Aangezien ik het heb over het geschiedenisonderwijs zal ik alleen kijken naar de collectieve herinneringen.

2.1 Collectieve herinneringen

Collectieve herinneringen zijn te definiëren als het beeld dat een groep mensen, bijvoorbeeld de inwoners van een stad of een land, heeft van de geschiedenis. Er zijn meerdere groepen te

onderscheiden binnen collectieve herinneringen waarbij populaire herinnering, de herinneringen van het volk, en officiële herinnering, die worden voorgeschreven door officiële instanties, de belangrijkste zijn (Nets-Zehngut 42).

De officiële herinneringen worden bepaald door verscheidene instanties die bepalen welke gebeurtenissen worden herinnerd en op welke manier. Dit kan zijn door herdenkingen, maar ook schoolboeken vallen hieronder. Literatuur die wordt geschreven in opdracht van officiële instanties is ook een manier om officiële herinneringen in stand te houden. Daarnaast is het ook mogelijk dat een literair werk wordt gebaseerd op feiten die zijn uitgebracht door officiële instanties, en dat op die manier de officiële herinneringen in stand worden gehouden.

Daarnaast zijn er de populaire herinneringen. Deze herinneringen worden niet geleid door instanties, maar worden er wel door beïnvloed. Hierbij draait het om een beeld dat het volk van het verleden heeft, zelfs als het wordt tegengesproken door feiten (Nets-Zehngut 42). Dit algemene idee kan afwijken van het beeld dat de officiële instanties steunen. Zo kan de overheid een historisch figuur naar voren brengen als een held terwijl een groot deel van de bevolking van mening is dat deze persoon eerder een misdadiger is. Verder kan een film, boek of ander kunstwerk een weergave geven van een gebeurtenis die niet helemaal samenvalt met wat er echt gebeurd is. Deze media beïnvloeden het beeld dat men van de geschiedenis heeft, zelfs als de weergegeven gebeurtenissen foutief blijken te zijn.

Historische fictie kan in beide categorieën vallen. Aan de ene kant kunnen de schrijvers zich baseren op de officiële jaartallen en verslagen die instanties hebben vrijgegeven over bepaalde gebeurtenissen. Op deze manier verspreiden ze dan informatie. Aan de andere kant kunnen schrijvers van historische fictie zich ook baseren op volksverhalen die mogelijk niet waar zijn of kunnen ze gebeurtenissen en personages onjuist weergeven en zo bijdragen aan de populaire herinneringen.

2.2 Historische fictie

Historische fictie is, zoals de naam al zegt, fictie die gebaseerd is op (ware) gebeurtenissen uit het verleden. Er zijn verschillende manieren waarop fictie het verleden kan weergeven, maar er zijn ook verschillen in de manier waarop geschiedschrijving het verleden weergeeft.

2.3 Opzet van historische fictie

Hoewel het verhaal en ook de hoofdpersonages fictief kunnen zijn is historische fictie een weergave van de geschiedenis. Zelfverzonnen personages kunnen rondlopen in een incident dat in het verleden heeft plaatsgevonden of de schrijver kan een gebeurtenis uitbreiden door bijvoorbeeld de gedachten van een historisch persoon te beschrijven. Bij historische fictie kan er een nadruk liggen op het onderwijs over het verleden. Zo kan een schrijver een bepaalde gebeurtenis onder de aandacht brengen of een kant van een conflict bespreken die vaak wordt overgeslagen. Niet alle boeken die zich in het verleden afspelen vallen in die categorie. Een boek over piraten kan zich in de 17^e eeuw afspelen, maar als er alleen naar schatten wordt gezocht op onbewoonde eilanden is het lastig om de 17^e eeuw als meer te zien dan decor voor een avonturenverhaal. In historische fictie worden vaak namen van echte personen en plaatsen gebruikt. Echte gebeurtenissen spelen een hoofdrol of hebben invloed op de personages en hun acties (Morris-Suzuki 42).

2.4 Historische fictie en geschiedenis

In tegenstelling tot geschiedenis, die geacht wordt alleen feiten te presenteren, heeft historische fictie de vrijheid om zelf personages en situaties toe te voegen. “Studies have shown that fiction (as in the historical novel) is a great help when it comes to narrativizing events since narrators who are free to design their own stories can more easily evoke vivid characters and give closure to events” (Rigney 347).

Historische fictie geeft de lezer de kans om mee te voelen met personages die in het verleden leven. Daarnaast reageert historische fictie ook op de hedendaagse situatie. Het bediscussieert geschiedschrijving of controversiële momenten in de geschiedenis. Ook draagt het zelf bij aan de productie van geschiedenis. “Novels do not imitate existing versions of memory, but produce, in the act of discourse, that very past which they purport to describe” (Neumann 334). Historische fictie beschrijft niet alleen het verleden, maar kan ook invloed uitoefenen op de manier waarop er naar historische situaties wordt gekeken. Dit kan betekenen dat de geschiedenis in historische fictie op een andere manier naar voren wordt gebracht dan tijdens de geschiedenislessen. Onderwerpen waar de overheid zich voor schaamt of die ze soms zelfs ontkent, worden dan besproken via literatuur.

2.5 Historische kinder- en jeugdboeken

Historische kinder- en jeugdboeken beschrijven net als de boeken voor volwassenen het verleden, maar omdat het publiek zich nog aan het ontwikkelen is kunnen bepaalde thema's, zoals geweld en seks, worden aangepast.

Narratives of historical violence written for children engage conflicting imperatives: they must provide truthful historical accounts, but they also face demands to protect young readers by keeping the stories of these horrific historical realities bearable, upholding childhood innocence and hope. (Barker 172)

Aan de ene kant willen schrijvers niet al te veel veranderen aan de geschiedenis, maar ze moeten ook rekening houden met hun publiek, dat mogelijk nog niet klaar is voor gedetailleerde beschrijvingen van oorlog. Er worden dus concessies gedaan. Om kinderen niet te overweldigen worden bepaalde elementen weggelaten, wat ten koste gaat aan de historische waarde van de boeken.

3. Verhoudingen tussen Nederlanders en de inlandse bevolking in Nederlandse kinder- en jeugdboeken

De zes boeken die besproken zullen worden spelen zich af in drie verschillende tijdperken: de periode van kolonisatie tot de Tweede Wereldoorlog, de periode van de Tweede Wereldoorlog en de onafhankelijkheidsstrijd die plaats vond na de Tweede Wereldoorlog. In deze boeken zal ik kijken naar drie verschillende aspecten. Als eerste komt de weergave van discriminatie. Komt er discriminatie voor in de boeken en op welke manier wordt dat behandeld? Kinder- en jeugdboeken kunnen de neiging hebben om negatieve elementen weg te laten, vooral als het om de hoofdpersoon gaat. Aangezien Nederlanders en inlanders niet als gelijken werden gezien is het belangrijk dat de boeken niet verzwijgen dat discriminatie plaatsvond. Ten tweede zal ik kijken naar de relatie tussen bedienden en hun bazen. Opnieuw is de vraag hoe deze relatie wordt neergezet. Hoe worden bedienden behandeld en hoe zien zij hun blanke meesters? Deze tweede vraag sluit aan bij de eerste, maar met een essentieel verschil. Inlandse bedienden werkten soms jarenlang voor dezelfde Nederlandse familie en hadden daardoor een ander soort relatie met hen dan de inlanders die minder contact hadden met de Nederlanders. Ten derde zal ik kijken naar vriendschappelijke relaties tussen inlanders en Nederlanders. Zijn ze vrienden en zijn die vriendschappen ook gelijkwaardig? Hoewel het

lastig kon zijn, waren er vriendschappen tussen Nederlanders en inlanders mogelijk. Bij deze vraag draait het er vooral om of het verschil in stand ook naar voren komt.

3.1 Historische achtergrond en samenvatting

Om de relaties tussen de Nederlanders en de inlandse bevolking te begrijpen is het belangrijk om een historische context te hebben. Ik zal voor elk boek een korte beschrijving geven van de historische context waarin het verhaal zich afspeelt.

De scheepsjongens van Bontekoe van Johan Fabricius is het oudste boek op de lijst, maar de verfilming uit 2007 laat zien dat dit boek nog steeds populair is. Het verhaal speelt zich af in de 17^e eeuw. In deze periode reisden schepen van de VOC naar Indië voor specerijen en andere kostbare goederen. Bij het contact met de bevolking van Indië lag de nadruk op de handel. Hoewel racisme ongetwijfeld zou hebben plaatsgevonden was er nog geen systematische ordening van rassen. De relaties hingen meer af van individuele personen (historien, “Van Nederlands Indië tot Indonesië”). Dit betekent niet dat er geen onrust was in Nederlands-Indië. Niet iedereen wilde meewerken aan de Nederlandse handel. Sommigen wilden ook handel drijven met andere Europese machten of hadden geen intentie om te werken voor Europeanen. In de extreemste gevallen leidde dat zelfs tot het uitmoorden van de gehele bevolking van een eiland, zoals Jan Pieterszoon Coen deed bij de Banda eilanden toen de inwoners weigerden te handelen met de Nederlanders, waarna de eilanden werden bevolkt door bewoners van andere eilanden die wel wilden samenwerken (vocsite, “Jan Pieterszoon Coen”).

Het verhaal van *De scheepsjongens van Bontekoe* is gebaseerd op de reis van het schip de Nieuw Hoorn. Wanneer het schip vergaat raken vier scheepsjongens (Hajo, Padde, Rolf en Harmen) gescheiden van de andere matrozen en moeten ze zelf een weg naar Java zien te vinden. Hun contact met de inlanders is anders dan in de latere boeken wordt

beschreven, aangezien de Nederlandse autoritaire aanwezigheid in die tijd beperkt werd tot de grotere steden en de kust. Het binnenland werd met rust gelaten zolang het de Nederlandse aanwezigheid niet tegenwerkte.

Het tweede boek is *Oeroeg* van Hella Haasse. Dit verhaal speelt zich af aan het begin van de 20ste eeuw. De Indische eilanden waren in die tijd geheel onder Nederlands bestuur gevallen. Er kwam een vast bestuur en met geweld werden opstandige gebieden veroverd. (Drooglever 57-58). Voor een lange tijd bleef de handel het enige belangrijke onderwerp voor de Nederlanders in Indië, maar tegen het einde van de 19de eeuw kwamen er ook stemmen op dat Nederland iets terug moest doen voor Nederlands-Indië.

Het kristallisatiepunt in dat proces is de troonrede van 1901 geweest [...] Daarin werd ex cathedra verklaard, dat Nederland ten aanzien van Indië een zedelijke roeping te vervullen had. Het tijdvak van de zogenaamde 'ethische politiek' was hiermee ingeluid. (Drooglever 61)

De inlandse bevolking moest voortaan ook worden opgevoed volgens Nederlandse normen en waarden. Het was de taak van de blanken om hen beschaving bij te brengen. Dit had tot gevolg dat er meer scholingsmogelijkheden voor inlanders kwamen en ook dat ze iets meer invloed kregen in het bestuur. Zo werd er een Volksraad opgericht waar ook inlanders aan deel mochten nemen (Drooglever 64). Dit betekende niet dat de inlanders ook echt macht konden uitoefenen, maar er was nu wel een plaats waar ze hun stem konden laten horen. Door dit soort ontwikkelingen kwam onafhankelijkheid ook steeds meer ter sprake onder de inlandse bevolking en via de Volksraad ook in de Nederlandse politiek. Volgens de Nederlandse overheid zouden ooit in de toekomst de inlanders misschien in staat zijn om het land zelf te regeren (Drooglever 66). Het feit dat de Nederlandse overheid geen concrete plannen had voor eventuele onafhankelijkheid en het idee dat de inlanders voor lange tijd nog

niet in staat zouden zijn zelf hun land te regeren geeft aan dat deze onafhankelijkheid niet op korte termijn zou plaatsvinden.

Oeroeg draait om de vriendschap tussen een Nederlandse jongen, wiens naam niet genoemd wordt, en Oeroeg, de zoon van een van de inlandse bedienden die voor de familie van de Nederlandse jongen werkt. Hierin staat de relatie tussen Nederlanders en hun inlandse bedienden centraal en de vraag of er een vriendschap kan zijn als het statusverschil door het verschil in afkomst zo groot is. Ook bespreekt het boek de onafhankelijkheidsdrang van de inlandse bevolking.

De situatie in Nederlands-Indië veranderde compleet toen de Japanners binnenvielen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zij namen het land over en de Nederlanders werden opgesloten in kampen. Alles wat aan de Nederlanders herinnerde werd verwijderd of verboden, zoals standbeelden en het gebruik van de Nederlandse taal. Ook stimuleerden de Japanners de nationalistische gevoelens die er speelden bij de inlandse bevolking (historien, “Van Nederlands Indië tot Indonesië”). *De kampong van Ma Muriah*, geschreven door Sonja Berg Pleijel, speelt zich aan het begin van deze periode af. In het verhaal worstelt het Indo meisje Ati met haar identiteit en vraagt zich af bij welke groep ze thuishoort. Ook ontmoet ze de Nederlandse soldaat Jim die gedeserteerd is om een Japanse soldaat te helpen die ook gedeserteerd is. Dit boek is belangrijk omdat het draait om een Indo meisje. Als Indo hoort ze niet bij de inlanders noch bij de Nederlanders. Voor de oorlog was het beter om je als Nederlander te profileren, aangezien dat een hogere status gaf dan inlander. Tijdens de oorlog was het juist beter om je af te wenden van de Nederlanders, aangezien zij door de Japanners als vijand werden beschouwd.

Het vierde boek speelt zich af aan het einde van de oorlog. In *Vlucht door het oerwoud* van Jos de Man ontsnappen twee kinderen, Leo en Zusje, uit een Jappenkamp en

zoeken ze naar een veilig onderkomen. Als kinderen zijn zij vooral slachtoffer in dit conflict, maar hun Nederlandse afkomst zorgt toch voor spanning bij de inlandse bevolking.

De derde periode die in deze scriptie behandeld wordt is de onafhankelijkheidsstrijd. Een groot deel van de inlandse bevolking wilde niet meer dat de Nederlanders weer de macht zouden overnemen. De Nederlanders zelf waren van mening dat hun aanwezigheid essentieel was.

Lezing van de bronnenpublicatie leert dat de Nederlanders er ook na '45 rotsvast van overtuigd waren dat Westerse, liefst Nederlandse, hulp noodzakelijk was voor de opbouw van Indonesië, of het nu onafhankelijk zou worden of niet.
(Drooglever 185)

Dit leidde ertoe dat Nederland soldaten stuurden naar Nederlands-Indië om de rust te herstellen. In Nederland werden dit politionele acties genoemd in een poging te ontkennen dat dit om een onafhankelijkheidsoorlog ging. Na een aantal jaar van strijd moest Nederland toch toegeven aan internationale druk en werd Indonesië onafhankelijk.

De Indische vlieger van Theo Engelen speelt zich af tijdens deze periode. In het boek sluit de inlandse jongen Sukardi vriendschap met de Nederlandse soldaat Ton. Hiermee komt hij in een moeilijke situatie terecht, want zijn broer Boenki vecht voor de onafhankelijkheid en zelf twijfelt hij er ook of Nederland wel de baas moet zijn in Nederlands-Indië. Het boek laat de onafhankelijkheidsstrijd vanuit het perspectief van de inlanders zien. De relatie met de Nederlanders is op dit punt erg slecht, maar toch sluit Sukardi vriendschap met een Nederlander. De tweestrijd van Sukardi geeft de tweestrijd weer van de inlandse bevolking die onafhankelijk wil zijn, maar tegelijkertijd niet alle Nederlanders wil haten.

Het laatste boek is *De vergeten strijd* van Bert Wiersma. Dit verhaal laat de andere kant van de strijd zien en richt zich op de belevenissen van de Nederlandse soldaat Sikke en zijn mede-soldaten. Dit boek geeft het perspectief van de Nederlanders weer tijdens de politionele acties. Voor de Nederlandse soldaten kon het moeilijk te beoordelen zijn wie

vriend of vijand was. De onafhankelijkheidsstrijders konden zich tussen de rest van de inlandse bevolking verbergen en zo aanslagen plegen. Hierdoor wantrouwen veel Nederlandse soldaten de inlandse bevolking en konden ze erg gewelddadig omgaan met iedereen die verdacht werd van betrokkenheid met de onafhankelijkheidsstrijders.

3.2 Discriminatie

Een belangrijk punt om mee te beginnen wanneer er gesproken wordt over de relatie tussen Nederlanders en inlanders is discriminatie en racisme. Voor een lange tijd werden niet westerse mensen gezien als minder dan westerse mensen. Tegenwoordig is discriminatie verboden in Nederland. Het kan voor een moderne schrijver die schrijft over een Nederlandse familie in Nederlands-Indië dan lastig zijn om discriminatie weer te geven zonder haar publiek te vervreemden van de hoofdpersoon. Discriminatie kan op meerdere manieren voorkomen in de boeken. Het kan gebruikt worden als thema waarin besproken wordt hoe de personages discriminatie ervaren, maar ook kan het voorkomen dat het boek zelf discrimineert. In dit laatste geval moet er onderscheid gemaakt worden tussen uitingen die de personages doen en uitingen die ondersteund lijken te worden door de schrijver zelf. Wanneer personages racistische opmerkingen maken, kan het in lijn zijn met hoe mensen in die tijd over elkaar praatten en valt het binnen het thema over discriminatie. Daarnaast kan het zijn dat de discriminerende opmerkingen niet worden aangewezen als discriminerend, maar als feit. In dat geval is er sprake van de tweede categorie.

Voor leerlingen is het belangrijk om te begrijpen hoe discriminatie werkt, vooral als ze er zelf geen ervaring mee hebben. Als je zelf niet gediscrimineerd wordt, kan het lastig zijn om je voor te stellen hoe het voelt om gediscrimineerd te worden. Boeken kunnen een uitkomst bieden door concrete voorbeelden te geven van discriminatie vanuit het perspectief van de hoofdpersoon. Op deze manier kunnen leerlingen leren over de rol die discriminatie

heeft gespeeld in de geschiedenis en hoe mensen van verschillende achtergronden daarmee omgingen.

De scheepsjongens van Bontekoe valt duidelijk binnen de tweede categorie. Hoewel het boek meer Oriëntalistische kenmerken bevat dan uitgesproken racisme, is dat laatste ook zeker aanwezig. Het overduidelijke racisme komt vooral voor in een kort hoofdstuk dat de interactie met een Afrikaanse stam beschrijft. Deze Afrikanen vallen precies binnen het racistische idee van wilden die zich verbazen over spiegel-tjes. De Indische inlanders komen er in vergelijking nog goed van af, aangezien zij cultuur en politiek lijken te hebben, al blijft deze over het algemeen inferieur aan de Nederlandse. De duidelijkste discriminerende uitspraken worden gedaan door Harmen. Hoewel hij in het boek bekend staat als iemand wiens woorden en daden niet al te serieus genomen moeten worden, zo wordt hij neergezet als een fantast die ook niet al te slim is en bijvoorbeeld tijgerjongen aanziet voor huiskatten (Fabricius 228), zijn de opmerkingen duidelijk discriminerend. Wanneer hij door zijn eigen fout in een tiggerval vast komt te zitten denkt hij “Straks, of anders morgen, zouden ze wel komen, die smerige kannibalen die de val hadden neergezet, en hem oppeuzelen” (Fabricius, 276). Hierbij verwijst hij naar de inlanders als kannibalen en ziet hen als een stel wilden die hem willen aanvallen. Afgezien van inlandse kinderen, en iets later de Doekoen, lijkt het gedrag van de inlanders dit beeld te ondersteunen. Kannibalisme mag dan wel niet voorkomen, de inlandse mannen hebben de Nederlanders steeds vanuit het niets aangevallen.

Daarnaast komt ook het superioriteitsgevoel van de Nederlanders naar voren. “Je ziet wel, dat tegen de blanken geen djimat helpt, al is het ook een oelar welang” (Fabricius, 316). In dit geval is het belangrijk op te merken dat deze uitspraak gedaan wordt door Rolf. Rolf heeft de beste educatie gehad van de jongens en is steeds de stem van de rede. Wat hij hier zegt is dat het bijgeloof van de inlanders niet helpt tegen de blanken. Het feit dat hij “blanken” zegt en niet “ons” of gewoon “mensen” benadrukt het discriminerende element

van de uitspraak. Blijkbaar zou de djimat wel tegen bruinen werken en zijn ze dus niet hetzelfde als de blanken die daar boven staan.

Ook in *Oeroeg* komt discriminatie voor, maar op een iets andere manier dan in *De scheepsjongens*. Ten eerste wordt het geproblematiseerd. Oeroeg en de hoofdpersoon groeien samen op en lijken op gelijke voet te staan. Pas wanneer de hoofdpersoon ouder wordt komt hij erachter dat er een onderscheid gemaakt wordt tussen hem en Oeroeg. Na zijn verjaardag, waar hij Oeroeg niet voor mocht uitnodigen, vraagt hij zich ook af of Oeroeg minder waard is dan hij. Wanneer hij er iemand naar vraagt wordt dat gelijk onderuit gehaald. “Maar minder of meer zijn door de kleur van je gezicht of door wat je vader is – dat is nonsens. Oeroeg is immers je vriend? Als hij zo is dat hij je vriend kan zijn – hoe kan hij ooit *minder* zijn dan jij, of een ander?” (Haasse 41). Hiermee is voor de hoofdpersoon de zaak afgedaan. Oeroeg daarentegen blijft ermee worstelen. Gedurende het boek gaat hij door verschillende fasen. In eerste instantie probeert hij zo Nederlands mogelijk te zijn. “Hij sprak nu alleen Hollands, zijn kleding was opvallend westers. Met Lida's personeel was hij nooit familiaar.

Toespelingen op onze kindertijd, op Sidris en zijn broers en zusters, negeerde hij het liefst” (Haasse 59). Oeroeg is zich erg bewust van het racisme in Nederlands-Indië en door zijn afkomst te verloochenen probeert hij een betere positie te krijgen. Wanneer hij ouder wordt, verandert hij en keert hij zich juist fel tegen de aanwezigheid van de Nederlanders.

In *Oeroeg* wordt het racisme aangekaart, maar door de gelaagdheid van het boek verschuift het naar de achtergrond en lijkt het allemaal niet zo erg te zijn. Zoals Barker zei over kinderboeken geeft de gelaagdheid de mogelijkheid om moeilijke onderwerpen in een verhaal te verwerken zonder kinderen iets te laten lezen wat ze misschien nog niet aankunnen. Het nadeel hiervan is dat in het geval van *Oeroeg* de illusie wordt gecreëerd dat de discriminatie niet zo erg was. Oeroeg krijgt nog steeds een goede opleiding en komt uiteindelijk ook terecht in hetzelfde logement als de hoofdpersoon. De hoofdpersoon maakt

zich in het boek meer druk over hun vriendschap dan over het feit dat Oeroeg zich soms een tweederangs burger voelt. Hij lijkt totaal niet door te hebben waarom Oeroeg zijn afkomst wil ontkennen en zich voor doet als een Indo.

De kampong van Ma Muriah legt de nadruk op de Indo's en discriminatie komt duidelijk voor. Omdat Ati een Indo is maakte ze beide kanten van de discriminatie mee. Aan de ene kant discrimineert ze zelf de inlandse bevolking. Ze ziet zichzelf als beter dan haar inlandse familie en de rest van de inwoners van het dorp waar ze tijdelijk woont. Ati krijgt pas zelf te maken met discriminatie wanneer mensen haar aanzien voor een inlands meisje. De eerste keer dat dit gebeurt, is als ze de Nederlandse soldaten tegenkomt wanneer ze haar sari aan heeft. "Idioot, hadden ze haar minachtend genoemd, maar dat was omdat ze de verkeerde kleren had aangehad. Nu had ze de goeie kleren aan, nu was ze één van hen. Ze spraken dezelfde taal" (Berg Pleijel, 33). Ze doet haar Nederlandse jurk aan en krijgt een lift van de soldaten die haar nu eerder inschatten als een Nederlands meisje. Later besluit ze dat het beter is als ze een tijdje onderduikt door zich voor te doen als een inlands meisje en opnieuw wordt ze behandeld als mindere. Ze heeft het hier moeilijk mee omdat ze zichzelf nog steeds vooral als Nederlandse ziet. "Nu werd Ati rood. Hoe durfde dat onbeschofte wicht haar een duw te geven. Haar, Ati, die net zo goed een Nederlands meisje was!" (Berg Pleijel 42). Een Nederlands meisje duwt Ati omdat zij zich met een gesprek bemoeit. Hier wordt Ati pas echt geconfronteerd met hoe het is om gediscrimineerd te worden. Toch wordt ook hier de discriminatie enigszins verzacht. De inlandse dorpelingen zijn erg vergevend en nu de Nederlanders gevaar lopen door de Japanse inval zijn ze opvallend gewillig om de Nederlanders te helpen. Het dorpshoofd is vrij snel bereid om Johan verborgen te houden in het dorp en de man die het felst tegen hulp aan de Nederlanders is, is ook ongeduldig en onbeschoft (Berg Pleijel 72). De dorpelingen hebben het er wel over dat de Nederlanders

uiteindelijk weg moeten, maar hun acties laten zien dat ze er niet heel veel problemen mee hebben.

In *Vlucht door het oerwoud* wordt het element van discriminatie genegeerd. Leo en Zusje lopen wel gevaar omdat ze Nederlander zijn, aangezien op dit punt van de oorlog alle Nederlanders in kampen zitten, maar verder lijkt niemand problemen te hebben met de Nederlandse kinderen. Net als in *De kampong* zijn inlandse dorpelingen erg snel bereid om de Nederlanders te helpen. Ook zij vinden dat de Nederlanders niet de macht zouden moeten hebben, maar op dit moment zijn de Japanners erger. Leo en Zusje zelf schijnen ook op geen enkele manier bevooroordeeld te zijn. Ze zien de inlanders niet als minder of anders. Wanneer Karto, een inlandse jongen, ook bij hun komt om te schuilen voor de Japanners accepteren ze hem meteen (de Man 97). Karto zelf gedraagt zich ook niet anders over hen en het enige wat hij denkt over de Nederlanders is dat het onder hen in ieder geval beter was dan nu onder de Japanners (de Man 79).

De invloed van racisme op de bevolking is één van de thema's in *De Indische vlieger*. Sukardi heeft zelf weinig te maken met racisme in zijn jeugd en raakt ook bevriend met de Nederlandse jongen Herman. Zijn broer Boenki werkt voor de familie van Herman en is zich meer bewust van de muur tussen de Nederlanders en de inlanders. Na de oorlog is er een ander soort racisme. Nu draait het niet langer om een superioriteitsgevoel, maar meer over wie de vijand kan zijn. De guerrillatechnieken van de inlandse onafhankelijkheidsstrijders maken de Nederlandse soldaten wantrouwig en Sukardi's vader raadt hem dan ook aan zich niet onverwacht te bewegen wanneer er Nederlandse soldaten langskomen, met name als er nieuwelingen zijn (Engelen 69). Voor deze nieuwelingen is elke inlander een mogelijke onafhankelijkheidsstrijder.

Hetzelfde probleem komt voor in *De vergeten strijd*. De Nederlandse soldaten wantrouwen de inlandse bevolking, omdat overal strijders verborgen zouden kunnen worden.

“De meesten zijn dolblij dat we er zijn. Maar ze durven dat niet te laten merken, omdat er ook wel mensen tussen zitten die het met de TRI houden. Die lui zijn gevaarlijk” (Wiersema 70). De soldaten weten wel dat niet alle inlanders aanslagen zullen plegen, maar hebben ook geen manier om een onderscheid te maken tussen zij die het wel doen en zij die onschuldig zijn. Dit escaleert nadat onafhankelijkheidsstrijders een Nederlandse ambulance overvallen en de inzittenden vermoorden. De soldaten nemen vervolgens wraak door het dichtstbijzijnde dorp uit te moorden (Wiersema 226). Op dat moment zien de soldaten alle inlanders als moordenaars en niet langer als individuen.

Geen van de boeken ontkent dat er sprake was van discriminatie. Alleen in *De scheepsjongens* wordt er niet benadrukt dat dit een verkeerde houding is. De discriminatie wordt vanuit verschillende perspectieven getoond, zowel vanuit degene die gediscrimineerd wordt, als vanuit degene die discrimineert. Ook worden de gevolgen van discriminatie duidelijk waardoor het ook beter te begrijpen is waarom de inlandse bevolking vaak niet goed kon opschieten met de Nederlanders.

3.3 De relatie tussen bedienden en bazen

Een ander onderwerp dat in de meeste boeken voorkomt is de relatie tussen de bedienden en hun bazen. De Nederlanders hadden veel macht over hun bedienden en konden hen zonder veel problemen ontslaan. Toch kwam het ook voor dat bedienden jarenlang voor dezelfde Nederlandse familie werkten waardoor ze een onderdeel van de familie werden.

Weinig mensen in Nederland hebben tegenwoordig nog een vaste bediende in huis en dus kan de relatie tussen bedienden en hun bazen voor de kinderen van nu lastig te begrijpen zijn. Door historische boeken kunnen kinderen niet alleen leren waarom sommige bedienden een hekel hadden aan hun bazen en toch voor ze bleven werken, maar ook waarom andere bedienden trouw bleven aan hun bazen.

In *De scheepsjongens* is de meester-bediende relatie het duidelijkst te zien in hun de omgang van de scheepsjongens met een aantal van de inlandse kinderen. Een aantal keer komen de jongens aan bij een dorpje en ontmoeten ze daar kinderen. Deze kinderen schrikken van de Nederlanders en worden meteen onderdanig. Ze spreken de jongens aan met heer en Harmen maakt hier misbruik van door een jongentje kokosnoten voor hem te laten plukken (Fabricius 258). Dit zijn slechts korte ontmoetingen, maar het kan gezegd worden dat de kinderen de Nederlanders in ieder geval niet met plezier dienen.

In *Oeroeg* speelt, net als de discriminatie, de meester-bediende relatie zich vooral af op de achtergrond. Oeroeg is de zoon van bedienden, maar zelf heeft hij een opleiding tot arts en is hij nooit een bediende in het verhaal. Een beter voorbeeld is Oeroeg's moeder Sidris. Zij is zwanger op hetzelfde moment als de moeder van de hoofdpersoon en omdat deze laatste nieuw is in Nederlands-Indië lijkt ze een vriendschap te vormen met Sidris (Haasse 6), maar zodra Sidris' man sterft moet zij haar huis verlaten en bij familie intrekken. Er is niets in het boek dat erop wijst dat de moeder van de hoofdpersoon nog iets heeft gedaan voor Sidris. Zelfs het in huis nemen van Oeroeg werd gedaan vanwege diens vriendschap met de hoofdpersoon en niet uit solidariteit met Sidris.

Soms was er ook meer sprake van een liefdesrelatie, zoals de relatie die voorkomt in *De kampong*. Hier draait het om de oma van Ati en haar relatie met haar Nederlandse baas.

“Mijn toean. Mijn meester. Zo noemde oma de man die de vader van haar kind was en met wie ze getrouwd zou zijn, als de vooroordelen van een samenleving hem niet hadden tegengehouden bij het nemen van die stap” (Berg Pleijel 94).

De relatie wordt beschreven als liefde van beide zijden die alleen werd tegengehouden door de samenleving. Mogelijk heeft de liefde voor de man de oma verblind, want als het echte liefde was geweest, lijkt het onwaarschijnlijk dat de man haar gewoon met het kind zou

hebben achtergelaten zonder ooit nog bericht te sturen, zelfs als de relatie niet geaccepteerd werd door de samenleving.

Daarnaast lijkt ook de rest van de inlanders positief terug te denken aan de relatie van voor de oorlog. “Want de mensen hielden van hen, [...] hadden zich toch samen in het zweet gewerkt in al die lange jaren die nu verstreken waren?” (Berg Pleijel 81-82). Er wordt een beeld geschetst van inlanders die zij aan zij werken met de Nederlanders, wat in contrast staat met de discriminatie die ook aangekaart wordt in het boek. De inlanders zijn het zat om als tweederangs burgers behandeld te worden, maar hebben ook goede herinneringen aan hun voormalige werkgevers.

Vlucht door het oerwoud laat zien dat tijdens de oorlog de relatie met bedienden complex is geworden. De Chinese dokter Liem, die niet naar een kamp is gestuurd, wil Leo en Zusje wel helpen en denkt dat zijn bedienden betrouwbaar zijn, maar kan niet garanderen dat de bedienden niet met de Japanners praten (de Man 34). *De vergeten strijd* en *De Indische vlieger* maken slechts korte verwijzingen naar bedienden. *De vergeten strijd* begint met een Nederlandse vrouw die blij is dat haar oppas na de oorlog weer teruggekomen is om weer voor haar te werken (Wiersema 19). Zoals eerder al vermeld werkt Boenki in *De Indische vlieger* voor Nederlanders en heeft hij geen goede relatie met hen. Hij voelt zich gediscrimineerd en uitgebuit. Zodra hij de kans krijgt, stopt hij ook met werken voor de Nederlanders en sluit hij zich aan bij een groep die strijdt voor een onafhankelijk Indonesië.

De relatie tussen bedienden en bazen lijkt uit twee categorieën te bestaan. In de eerste categorie voelen de bedienden zich gediscrimineerd door hun werkgevers, en in de tweede categorie hebben de bedienden juist een hele goede band met hun (voormalige) werkgevers. In de positieve relaties die voorkomen gaat het wel vaak slechts om een korte verwijzing naar bedienden, terwijl de negatieve relaties veel verder uitweiden over de oorzaak van de negatieve gevoelens.

3.4 Vriendschappen

Tot slot is het belangrijk om vriendschap aan te kaarten. Het is een veel voorkomend thema in kinder- en jeugdliteratuur, maar het kan een complex probleem worden wanneer het gaat over een vriendschap tussen twee mensen met een verschillende status en achtergrond.

Vriendschappen worden behandeld in de boeken en in slechts een paar van de vriendschappen lijkt ras invloed te hebben op de relatie tussen de vrienden.

Net als bij discriminatie kunnen kinderen leren over vriendschappen tussen verschillende groepen via boeken. Voor kinderen kan het misschien moeilijk zijn om te begrijpen waarom sommige mensen geen vrienden met elkaar kunnen zijn. Boeken kunnen duidelijke voorbeelden geven van vriendschappen tussen mensen van verschillende afkomst en de problemen die daarmee gepaard gaan.

In *De scheepsjongens* ontmoeten de jongens Dolimah, een inlands meisje. Zij bevrijdt hen nadat ze gevangen zijn genomen door inlanders en reist dan met hen mee omdat ze bang is gestraft te worden. De relatie tussen hen en de jongens kan beschreven worden als Oriëntalistisch. De jongens willen haar beschermen en haar helpen. Harmen vindt haar leuk en probeert haar te versieren, maar ze negeert hem. Toch is de relatie tussen haar meer dan de blanke man die de bruine vrouw redt. Zij helpt hen met het vinden van eten en raakt bevriend met de inlandse jongen Suleiman, die de Doekoen (een geneesheer) haalt wanneer Padde ziek wordt. Uiteindelijk besluit ze ook zelf om weer terug te gaan naar haar dorp. De jongens protesteren hier nog tegen en willen dat ze bij hen blijft, maar ze gaat toch. Dit geeft haar een zekere zelfstandigheid. Verder komt het voor de jongens goed uit, zelfs al zien ze het zelf niet zo. Ze hadden haar moeilijk mee kunnen nemen naar Nederland, dus nu haar rol als gids is afgelopen is het maar goed dat ze zelf weer terugkeert.

De vriendschap in *Oeroeg* lijkt erg eenzijdig te zijn. Zoals eerder beschreven heeft de hoofdpersoon weinig inzicht in de problemen van Oeroeg en het racisme in de samenleving. Als kinderen speelden ze samen en wat de hoofdpersoon betreft is er weinig veranderd nadat ze zijn opgegroeid. Daarnaast praat Oeroeg vrij weinig in het boek. Hij wordt beschreven door de hoofdpersoon en krijgt slechts in een paar situaties de kans zijn eigen mening te uiten. Opnieuw lijkt deze vriendschap aan te sluiten bij het Oriëntalisme. Oeroeg spreekt niet, er wordt voornamelijk over hem gesproken.

Ati heeft andere problemen. Vanwege haar Indo status is ze vrij eenzaam opgegroeid. Ze viel altijd overal tussen. “Ze vertelde van haar eenzame, opstandige jeugd, een jeugd tussen twee werelden, terwijl ze nergens vaste grond onder haar voeten voelde” (Berg Pleijel 75). Pas nadat de Japanners invallen en ze gedwongen wordt om over zichzelf na te denken begint ze vriendschappen te sluiten. Ze gedraagt zich vriendelijker tegenover de dorpingen, maar het is vooral Jim met wie ze een band krijgt. Opvallend is dat Jim hier en daar zich wel afvraagt of Ati Nederlands of inlands is, maar haar niet anders behandelt.

Leo en Zusje’s relatie met Karto is ook zonder vooroordelen. Ze zijn kinderen in een oorlogssituatie en helpen elkaar gedurende de korte tijd dat ze samen schuilen voor de Japanners.

Sukardi in *De Indische vlieger* sluit vriendschap met twee Nederlanders. De eerste is Herman. Net als in *Oeroeg* zien de twee elkaar als speelkameraden en maakt het hen niet uit dat ze een verschillende huidskleur en sociale positie hebben. In tegenstelling tot de hoofdpersoon in *Oeroeg* wordt Sukardi zich wel bewust van de sociale tegenstellingen. Na de oorlog verliest Sukardi Herman uit het oog. Wanneer er Nederlandse soldaten komen bouwt Sukardi na een tijdje een vriendschap op met Ton, een van de soldaten. Hun vriendschap is moeilijk omdat Sukardi voor de onafhankelijkheid is en Boenki een

onafhankelijkheidsstrijder is. Ondanks dat alles blijven ze vrienden en jaren na de oorlog komt Sukardi naar Nederland om Ton op te zoeken.

De vergeten strijd beschrijft geen vriendschappen tussen de Nederlanders en de inlanders. Het boek beschrijft met name de vriendschap tussen de soldaten en richt zich op de conflicten. Er zijn wel positieve ontmoetingen tussen de twee groepen, maar er zijn slechts vage verwijzingen naar deze ontmoetingen. De inlanders die de Nederlanders steunden worden beschreven als vriendelijk en behulpzaam. De soldaten zijn echter wel wantrouwig, want het is altijd mogelijk dat de inlandse vrijheidsstrijders zijn geïnfiltrerd in een dorp en zullen aanvallen zodra de soldaten niet opletten.

Ook bij de vriendschappen worden de problemen door een verschil in afkomst niet overgeslagen. In *De scheepsjongens* en *Vlucht door het oerwoud* wordt er weliswaar niet veel aandacht aan besteed, maar in beide gevallen gaat het over een situatie waarin de personages zich op dat moment buiten de samenleving bevinden en dus niet worden afgekeurd door de gemeenschap. In alle andere gevallen wordt er beschreven dat er vriendschappen mogelijk zijn, maar niet zonder problemen. De enige uitzondering is *De vergeten strijd*. Dit boek geeft wel aan dat er positieve relaties zijn, maar gaat er niet diep genoeg op in om een duidelijk beeld te krijgen van de vriendschappen.

4. Conclusie

In het Nederlands geschiedenisonderwijs wordt gebruikt gemaakt van de canon van de Nederlandse geschiedenis. Deze canon staat vanaf 2010 in de kerndoelen van het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs (entoen.nu, “over”). De commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon heeft de website “entoen.nu” opgericht en later ondergebracht bij stichting entoen.nu. Een aantal leden van de commissie Ontwikkeling

Nederlandse canon is ook lid van het bestuur van de stichting entoen.nu (entoen.nu, “over”). De website beschrijft de onderdelen van de canon die in het onderwijs gebruikt worden en is dus een goede indicatie voor de onderwerpen die tijdens de geschiedenislessen aan bod moeten komen.

Zoals eerder gezegd moeten er tijdens de reguliere geschiedenislessen veel onderwerpen aan bod komen in een relatief korte periode. Op de basisscholen komen kinderen vanaf groep 5 voor het eerst in contact met de Nederlandse en wereldgeschiedenis. In de onderbouw van de middelbare school wordt er dieper op dezelfde stof ingegaan (entoen.nu, “De canon en het vak geschiedenis”).

Veel scholen maken gebruik van tijdvakken. In slechts een paar van deze tijdvakken komt Nederlands-Indië voor. In “ontdekkers en hervormers” gaat het over de ontdekkingsreizen, “regenten en vorsten” gaat verder over de handel, “pruiken en revoluties” bespreekt slavenhandel en bij “wereldoorlogen” gaat het over de eerste en tweede wereldoorlog. “televisie en computer” beschrijft vervolgens alles wat er tussen de tweede wereldoorlog en nu is gebeurd. Deze tijdvakken zijn slechts richtlijnen en vormen de basis voor de inhoud van de schoolboeken. Scholen kunnen zelf beslissen over extra thema’s die ze willen behandelen en op welke manier de leerling de stof moet leren (entoen.nu, “De canon en het vak geschiedenis”). De canon van de Nederlandse geschiedenis wordt naast de eerdergenoemde tijdvakken ook vaak gebruikt als methode voor geschiedenisonderwijs. De stof is veelal hetzelfde als de tijdvakken, maar de indeling is net anders. Ook hierbij zijn de onderwerpen erg ruim. “De VOC” beslaat alles tot aan “Max Havelaar” dat pas in 1860 werd gepubliceerd. Daarna valt er weer een gat tot aan de Tweede Wereldoorlog, waar voornamelijk de Jappenkampen worden besproken, en de onafhankelijkheidsstrijd/politionele acties. Verder ligt er een nadruk op feitelijke gebeurtenissen. Er worden veel jaartallen en belangrijke politieke leiders genoemd. Slechts in een paar gevallen wordt er de aandacht

gericht op het leven van een persoon, al zijn het in de canon op Anne Frank na alleen personen die uiteindelijk een grote invloed hebben uitgeoefend op de samenleving en zelfs Anne Frank is meer een symbool voor de Jodenvervolging dan een individu (entoen.nu, “De canon van Nederland”).

Zowel de tijdvakken als de onderwerpen van de canon zijn erg ruim en bevatten naast Nederlands-Indië veel andere onderwerpen die behandeld moeten worden. Aangezien er niet veel ruimte is om een complex onderwerp als Nederlands-Indië te bespreken, is er een kans dat leerlingen de conflicten die zich in die tijd af hebben gespeeld niet goed zullen begrijpen. Dit is dus waar literatuur een aanvulling kan bieden op het reguliere onderwijs.

Er zijn verschillende methoden die docenten kunnen gebruiken bij het onderwijs, maar al deze methoden moeten de kerndoelen die voor het vak geschiedenis zijn opgesteld volgen. In een onderzoek van Cito blijkt dat in het geval van het basisschoolonderwijs de meeste docenten deze methoden ook volgen (Wagenaar 42). Dit betekent ook dat een docent kan afwijken van de methoden, zolang zij uiteindelijk wel alle informatie overbrengt die een leerling hoort te weten. Er is dus ruimte voor eigen projecten en dus ook voor literatuur.

Kinder- en jeugdliteratuur wordt vaak over het hoofd gezien als onderdeel van de opvoeding, terwijl het toch invloed kan hebben op kinderen. Wetenschappers mogen het er nog niet helemaal over eens zijn hoeveel invloed het heeft, maar dat het invloed heeft wordt niet ontkent.

Ook in het onderwijs wordt er beperkt aandacht besteed aan kinder- en jeugdliteratuur. Hoewel de taalvakken aandacht besteden aan literatuur, letten zij vooral op de literaire kenmerken en niet op de onderwijzende kant die de boeken kunnen hebben.

De boeken zouden gebruikt moeten worden bij andere vakken zoals geschiedenis aangezien zij onderwerpen kunnen behandelen die niet aan bod komen tijdens de gewone

geschiedenisles. Daarnaast kunnen zij ook een beeld van de geschiedenis geven die niet direct aansluit bij het beeld dat de overheid heeft.

Als onderdeel van het culturele geheugen is literatuur een belangrijk medium waarmee geschiedenis wordt doorgegeven en moet daarom niet vergeten worden in het geschiedenisonderwijs. Zoals gezegd kan het onderdelen van de geschiedenis bespreken die belangrijk zijn, maar waarvoor de docent niet genoeg tijd heeft om er diep op in te gaan. De leerlingen kunnen hun informatie uit de boeken halen en daarmee zullen daarmee gebeurtenissen beter begrijpen.

De relatie tussen Nederlanders en inlanders wordt voor het grootste gedeelte realistisch weergegeven in de Nederlandse kinder- en jeugdboeken over Nederlands-Indië, maar het is niet perfect. Hoewel er geen grote ontkenning van gebeurtenissen in de geschiedenis plaatsvindt, komt het voor dat onderwerpen zoals verkrachtingen en extreem geweld niet beschreven worden. Aangezien het hier om kinder- en jeugdboeken gaat en ook bedoeld is voor jonge leerlingen is dit begrijpelijk, al gaat het wel ten koste van het realisme.

Discriminatie en racisme worden in de boeken niet ontkend. *De scheepsjongens* laat discriminatie zien, maar levert er verder geen commentaar op. Als dit boek gebruikt zou worden voor onderwijs is het belangrijk dat de docent uitlegt dat de hoofdpersonen racistisch zijn, maar dat ze tegelijkertijd hiermee ook laten zien hoe er in die tijd door Nederlanders over de inlandse bevolking werd gedacht.

In de rest van de boeken worden de negatieve gevolgen van racisme duidelijk naar voren gebracht. Inlanders zoals Oeroeg, Ati en Boenki krijgen de kans om te zeggen hoe het voelt om gediscrimineerd te worden. De systematische discriminatie wordt duidelijk uitgelegd door het te laten zien van verschillende perspectieven. Ati discrimineert eerst zelf, omdat ze zich als Indo beter voelt dan de inlanders. Later wordt zij zelf gediscrimineerd

omdat ze Indo is. Een nadeel is echter wel dat de meeste hoofdpersonages in de boeken zelf boven de discriminatie lijken te staan. Hoewel andere personages de kans krijgen om de discriminatie te beschrijven, zien de hoofdpersonages zelf niet altijd een verschil in ras. De personages in *De scheepsjongens* discrimineren, maar zoals al gezegd wordt daar weinig commentaar op gegeven, waardoor extra uitleg nodig kan zijn om te laten zien hoe racistisch ze soms zijn. De hoofdpersoon van *Oeroeg* is erg naïef wanneer het gaat over het verschil in stand tussen hem en *Oeroeg*. Hoewel dit net als *De scheepsjongens* een goede weergave kan geven van de tijd, aangezien de personages zichzelf niet als racistisch zien, moet er ook hier extra uitleg bij komen. Afgezien van *De vergeten strijd* raken de hoofdpersonages van de boeken bevriend met mensen van een andere afkomst, zonder dat ze zelf een probleem zien met ras.

Zoals eerder gezegd lijkt de relatie tussen bedienden en bazen uit twee soorten te bestaan. Aan de ene kant heb je de bediende die zich uitgebuit en gediscrimineerd voelt en aan de andere kant zijn er de bedienden die gezien werden als onderdeel van de familie. Ook komen er combinaties van deze twee groepen voor. De hoofdpersoon van *Oeroeg* ziet *Oeroeg* als een broer, maar *Oeroeg* zelf voelt zich niet goed als bediende van een Nederlandse familie.

De bedienden die tevreden waren over de Nederlanders waren allemaal bedienden die werkten voor hele aardige families, maar deze weergave lijkt een beetje rooskleurig te zijn. De oma van *Ati* had een relatie met haar baas en werd zwanger, maar hij kon niets voor haar doen vanwege de wetten tegen interraciale relaties. Hoewel de oma erg positief is over de man, zijn er vrij weinig indicaties dat hij echt verliefd op haar was.

Mishandeling van bedienden komt in geen van de boeken voor. Dus hoewel een aantal van de boeken de onvrede van de bedienden bespreekt, zijn er geen voorbeelden van

de mees erge dingen die een bediende kon overkomen. Het verhaal van Ati's oma had er een over misbruik kunnen zijn, maar in plaats daarvan was het juist romantisch.

Niet alle vriendschappen die in de boeken voorkwamen legden nadruk op het feit dat Nederlanders en inlanders een verschillende positie hadden in de maatschappij. De boeken die het er niet over hadden waren ook de boeken waarbij de hoofdpersonages zich op dat moment buiten de maatschappij bevonden. *De scheepsjongens* en *Vlucht door het oerwoud* gaan allebei over een groep Nederlandse kinderen die op zichzelf zijn aangewezen. In beide gevallen raken ze tijdelijk bevriend met een inlander. De andere boeken gaan in op de problematiek die de vriendschappen kunnen hebben. De hoofdpersoon in *Oeroeg* heeft het niet meteen door, maar Oeroeg weet dat de samenleving hem niet als gelijke van de hoofdpersoon ziet. Sukardi en Tom weten dat hun vriendschap problematisch is en blijven voor een lange tijd afstandelijk. Ook *De vergeten strijd* geeft een realistische weergave van vriendschappen. Hoewel er vriendelijke inlanders zijn blijven de soldaten erg wantrouwig. Iedere inlander zou een vijand kunnen zijn, dus echte vriendschappen zijn riskant.

Kinder- en jeugdliteratuur kan een goede bijdrage leveren aan het onderwijs. Als kenmerk van historische fictie is al beschreven dat het de lezer de mogelijkheid geeft om mee te leven met de personages in het boek. Een stuk droge tekst met feiten over waarom de Indonesiërs de Nederlanders weg wilden hebben is anders dan een betoog van Oeroeg over waarom de Nederlanders slecht zijn voor Indonesië. Het eerste voorbeeld is erg algemeen en beschrijft de gebeurtenissen, maar niet de emoties. Dat komt meer aanbod in literatuur waardoor het voor kinderen eenvoudiger kan worden zich in te leven. Daarnaast biedt historische fictie de mogelijkheid om dingen te bespreken waar in de klas niet aan toe gekomen kan worden. Zo zou een boek als *De kampong van Ma Muriah* gebruikt kunnen worden om uit te leggen hoe het zat met de Indo-gemeenschap of *De Indische vlieger* kan

laten zien hoe de dingen werden ervaren door de inlandse bevolking tijdens de politionele acties.

Historische fictie kan gebruikt worden voor overkoepelende lessen tussen Nederlands en geschiedenis. Hetzelfde boek kan dan voor beide vakken gelezen worden. Bij Nederlands kan er dan worden gekeken naar de literaire kenmerken, terwijl er bij geschiedenis wordt ingegaan op hoe het tijdperk wordt weergegeven. Op deze manier krijgen kinderen niet alleen een beter beeld van literatuur dat verder gaat dan de literaire kenmerken, maar ook krijgen ze meer achtergronden bij geschiedenis. Dit kan natuurlijk ook gedaan worden met boeken die zich afspelen in andere tijdperken of zelfs met boeken in andere talen. Door literatuur te verwerken in de geschiedenislessen kunnen leerlingen de geschiedenis zien vanuit het perspectief van andere kinderen of personages waarmee ze zich kunnen identificeren. Het zal hen een breder beeld van de geschiedenis geven en zo zal het een positieve bijdrage leveren aan het onderwijs.

5. Bronnen

- Assmann, Jan, and John Czaplicka. "Collective Memory and Cultural Identity," *New German Critique* 65, 1995. Pg. 125-34. Print.
<http://www.jstor.org/stable/488538>
- Barker, Jani J.L. "Naïve Narrators and Double Narratives of Racially Motivated Violence in the Historical Fiction of Christopher Paul Curtis" *Children's literature*. Vol 41, 2013. Pg. 172- 203. Print.
- Berg Pleijel, Sonja. *De kampong van Ma Muriah*. Vert. Nini van der beek. Amsterdam: Uitgeverij Kosmos bv., 1979. Print.
- Corapi, Susan. *Exploring Intercultural Understanding through Global Children's Literature and Educator Study Groups*. Diss. University of Arizona, 2015. Web. 29-06-2016.
<http://search.proquest.com.proxy.library.uu.nl/mlaib/docview/1615059056/fulltextPDF/5F64D64FB02A4846PQ/1?accountid=14772>
- Dasberg, Lea. *Het kinderboek als opvoeder*. Assen: Van Gorcum, 1981. Print.
- Drooglever, Pieter J. *De kolonie en dekolonisatie Nederland, Nederlands-Indië en Indonesië*. Rijswijk: Quantas, 2006.
- Engelen, Theo. *De Indische vlieger*. Amsterdam: Uitgeverij Sjaloom, 1999. Print.
- Entoen.nu "De canon van Nederland" *entoen.nu*. *entoen.nu* Web. 29-06-2016.
<http://www.entoen.nu/>
- Entoen.nu "De canon en het vak geschiedenis" *entoen.nu*. *entoen.nu* Web. 29-06-2016.
<http://www.entoen.nu/primair-onderwijs/didactisch-concept/leerplan-%28slo%29/geschiedenis>
- Entoen.nu "Over" *entoen.nu*. *entoen.nu* Web. 29-06-2016. <http://www.entoen.nu/over>
- Fabricius, Johan. *De scheepsjongens van Bontekoe*. Amsterdam: Leopold, 2002. Print.
- Fortunati, Vita, Elena Lambert. "Cultural Memory: A European Perspective" *A Companion to Cultural Memory Studies*. Astrid Erll, Ansgar Nünning ed. Berlin: Walter der Gruyter GmbH & Co., 2008. Print.
- Haasse, Hella S. *Oeroeg*. Amsterdam: Querido, 2006. Print.
- Historien. "Van Nederlands Indië tot Indonesië" *historien.nl*. *historien*. Web. 20-08-2015.
<http://www.historien.nl/van-nederlands-indie-tot-indonesie/>
- Johnson, Denise. "Electronic Collaboration: Children's Literature in the Classroom" *Reading Teacher*. Vol. 53 Iss 1, 1999. Pg 54-60. Print.
- Man, Jos de. *Vlucht door het oerwoud*. Zeist: Uitgeverij Christoffor, 1991. Print.
- Morris-Suzuki, Tessa. *The Past Within Us: Media, Memory, History*. United Kingdom: The Bath Press, 2005. Print.
- Nets-Zehngut, Rafi R. "Israeli Approved Textbooks and the 1948 Palestinian Exodus" *Israel studies*. Vol. 18 Iss 3, 2013. Pg 41-68. Print
- Neumann, Birgit. "The Literary Representation of Memory" *A Companion to Cultural Memory Studies*. Astrid Erll, Ansgar Nünning ed. Berlin: Walter der Gruyter GmbH & Co., 2008. Print.
- Nicolaas, Martijn, Steven Vanhooren. "Het literatuuronderwijs in Nederland en Vlaanderen" *taalunieversum.org*. Nederlandse Taalunie. 2008. Web. 22-05-2016.
<http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/literatuuronderwijs.pdf>
- NOS. "Relatie Nederland-Indonesië blijft moeizaam" *nos.nl*. *nos*. 19-01-2015. Web. 20-08-2015. <http://nos.nl/artikel/2014150-relatie-nederland-indonesie-blijft-moeizaam.html>
- Rigney, Ann "The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing" *A Companion to Cultural Memory Studies*. Astrid Erll, Ansgar Nünning ed. Berlin: Walter der Gruyter GmbH & Co., 2008. Print.

- Säid, Edward W. "Orientalism" *The Norton Anthology of Theory & Criticism, second edition*. Ed. Vincent B. Leitch. New York: W.W. Norton & Company, Inc, 2010. Print.
- Vocsite. "Jan Pieterszoon Coen" *vocsite.nl*. de vocsite. Web. 20-08-2015.
<http://www.vocsite.nl/geschiedenis/personalia/coen.html>
- Wagenaar, Henk, Frank van der Schoot, Bas Hemker. "Balans van het geschiedenisonderwijs aan het einde van de basisschool 4" *Periodieke Peiling van het Onderwijsniveau*. PPOON-reeks nummer 42. Arnhem: Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling, 2010. Web.
http://www.cito.nl/onderzoek%20en%20wetenschap/deelname_nat_onderzoek/ppon/balansen_rapporten
- Wiersema, Bert. *De vergeten strijd*. Heerenveen: Uitgeverij Columbus, 2009. Print.